

DAGENS FRÅGOR

Sommardebatt om samverkan

Svensk Tidskrift försökte i sitt senaste häfte återuppliva debatten kring en borgerlig samverkan. Dels publicerades en artikel av docent Olle Nyman, vari visades att det inte borde föranleda större svårigheter att jämka samman de tre borgerliga partiernas program till ett gemensamt program för ett samlingsparti. Dels behandlades det aktuella läget i samverkansfrågan i en ledare.

Artiklarna föranledde en mycket livlig debatt, där nästan alla landets tidningar deltog i en eller annan form. Debatten fick ytterligare näring genom Dagens Nyheters SIFO-undersökning, som visade att opinionen på borgerlig sida alltmer intar en positiv hållning till en nära borgerlig samverkan. Undersökningen visar f. ö. inte annat än vad varje politiskt intresserad länge kunnat iakttaga — om han vill använda ögon och öron.

Om någon trend kan utläsas ur det tämligen disparata debattmaterialet i pressen, så är det att även opinionen i de borgerliga pressorganen glider vidare i riktning mot en positiv inställning. Snöbollen är i rullning — och det skall bli intressant att se när lavinen kommer. Fortfarande utgör småsint traditionalism, väl vårdade aggressiva känslor och futtiga institutionella och personliga intressen en mäktig barriär. Men den kan dock icke i längden hejda en framvällande folkopinion. Det tar sin tid innan förhärdade partipolitiker kan förmås till

ett så radikalt nytänkande, som krävs för att ett borgerligt enhetsverk, byggt på en i verklig mening framstegsvänlig politik, skall ta fastare form. Men förr eller senare lär de upptäcka att det kan bli fråga om deras egna mandat. De borgerliga väljarna kommer säkerligen inte att nöja sig med att passivt avvakta att de borgerliga partierna äntligen skall se skriften på väggen.

Belysande för svårigheterna — och för hela debattens bindning till irrelevanta frågor — är de samarbetsfientliga sekteristernas kritik av högerpartiet. Detta parti har inte velat samarbeta i diverse detaljfrågor under vårriksdagen, sägs det. Men det har folkpartiet och centerpartiet kunnat göra. Alltså finns det en mittenlinje, som väljarna kan samlas kring!

Man frågar sig om de som säger så talar mot bättre vetande, eller om de förlorat allt sinne för proportioner. Varken var för sig eller tillsammans representerar vårens tvistefrågor mellan de borgerliga partierna en principiell skiljelinje av avgörande betydelse. Förmodligen blir de inte alls eller bara obetydligt aktuella i 1964 års valrörelse. Det borde också vara lätt att förstå, att högerpartiet, som anser sig ha sakligt starka ståndpunkter i dessa frågor, icke vill ge avkall på dessa förrän vid förhandlingar om ett bestående borgerligt samarbete. Högerpartiet har förklarat sig berett till vittgående och generösa eftergifter den dag man kommer till förhandlingsbordet. Men att göra dessa efter-

gifter utan att få minsta garanti för att de verkligen leder till en effektiv samverkan är dock för mycket begärt.

Trots allt — opinionen trycker på och till sist måste väl även Expressen och dess meningsfränder inse, att ett borgerligt enhetsverk är nödvändigt helt enkelt för att rädda demokratin i Sverige. Det måste skapas ett alternativ till den socialistiska regimen, som bärs upp av en så stark dynamik, att väljarna tror på det. I så fall blir marginalväljarna mellan de borgerliga och socialdemokraterna inget olösligt problem. Samlingsprogrammet måste ju rikta sig till hela folket. Just därför är termen borgerlig inte bra. Men den kanske måste användas under en övergångstid i brist på bättre.

Expressen m. fl. kan larma sig hesa om en »frimodig liberal framstegspolitik». I förening, tror man, med centerpartiets intressepolitik! Högerpartiet skall ställas utanför en dylik samverkan som kommer att sakna både inre styrka och yttre profil. Men en sak är säker, om en allmän borgerlig samling inte kommer till stånd lär folkpartipressens negativister icke få uppleva annat än att alla deras ansträngningar får lika liten praktisk effekt som hittills. Socialdemokratien kommer att oemotståndligt rulla vidare som statsbärande parti. Och oppositionens insatser kommer som hittills att stanna vid vanmäktiga om än aldrig så högljudda protester.

Spela räv

Den invecklade detaljhandelsrörelsen med rösterna vid förstakammarvalen har alltid varit olustig; någon gång rent grotesk, som vid det beryktade tillfället när en centerpartist betalade skadestånd för att mot ord och löfte kunna sitta kvar på det mandat han

utfäst sig att lämna efter halva valperioden.

I höst kommer av allt att döma en ytterligt olustig form av mandathandel att äga rum inom Södermanlands och Västmanlands landsting. Ställningen i dessa är sådan att de tre borgerliga partierna, om inga särskilda manipulationer företas, skulle få var sitt förstakammarmandat. Högerpartiet disponerar 11 elektorsröster, folkpartiet 18 och centerpartiet 15. Läget är alltså typiskt sådant att det enda rimliga vore att uppträda på det sätt som högerledaren tidigare i år vädjat om — att inget av oppositionspartierna skulle försöka tillskansa sig mandat på något av de övrigas bekostnad, vare sig med hjälp av socialdemokratiskt röststöd eller genom överenskommelser av modellen två slår den tredje.

Just det senare är nu emellertid vad som åstadkommit i det aktuella fallet. Högerpartiet kommer genom en uppgörelse mellan de två »mittpartierna» att utestängas från det mandat som det sakligt sett vore berättigat till. Genom att centern lånar ut ett antal överskottsroster åt folkpartiet spelas mandatet i stället över till detta — resultatet blir att folkpartiet med sina 18 röster besätter två platser i riksdagen under det att högern med 11 blir helt utan!

Transaktionen gör ur flera synpunkter ett pinsamt intryck. Först och främst är det givetvis, principiellt demokratiskt sett, stötande, att en väljargrupp om sammanlagt närmare 27 000 personer genom en småfinurlig strategi inom en liten grupp av partipampar berövas den riksdagsrepresentation den proportionellt varit berättigad till om valsystelet fått fungera utan manipulationer av denna art.

Ur oppositionens egen synpunkt betraktad är saken också minst sagt betänklig. Det är uppenbart, att en fiffig-

het av denna art, som går ut över ett av de borgerliga partierna måste bli en allvarlig belastning för den sammanhållning mellan dessa som — den saken kan icke nog understrykas — är den ofrånkomliga förutsättningen för att åstadkomma ett realistiskt alternativ till det socialdemokratiska maktmonopolet. Från ledande folkpartihåll har man urskuldat sig med att saken helt och hållet vore en affär »på landstingsnivå» — partiledningarna vore utan ansvar. Hrr Ohlin och Hedlund kan dock näppeligen på allvar räkna med att sådana bortförklaringar skall vinna tilltro. Södermanlandsaffären ingår nämligen som ett led i en större uppgörelse, omfattande även Göteborgs och Bohus län. För en sådan trafik över valkretsgränserna lär de höga fördragsslutande parterna inte kunna undandra sig ansvaret på riksledningsnivå.

Det är förklarligt, ja ofrånkomligt, att det inträffade måste väcka bitterhet och misstroende på högerhåll, efter de välkända och enträgna strävanden som partiet satsat på att åstadkomma ett effektivt och förtroendefullt borgerligt samarbete. Ofrånkomligt lär också vara, att denna ömkliga demonstration av borgerlighetens oförmåga till resolut solidaritet och bortseende från kortsiktiga partiegoistiska fördelar måste komma att skada oppositionens anseende i väljarnas ögon. Det är beklämmande, att folkpartiledningen velat äventyra så stora värden på längre sikt för oppositionen i dess helhet genom att för en begränsad partitaktisk fördel engagera sig i en så föga aptitlig affär.

Välfärd och valfrihet

Det har länge nog betraktats som ett politiskt axiom, att samhällets socialpolitiska åtgärder måste få en stän-

dig ökande omfattning. Nya reformer, mestadels av generell och obligatorisk natur, har successivt drivits igenom och lett till enorm och fortgående ansvällning av den statliga sektorn, samtidigt som den enskilde medborgaren för denna service fått avstå allt mer och mer av sin inkomst i skatter och avgifter. Människorna vill ha det så, har de politiskt ansvariga kort och gott dekretat, inte bara i Sverige utan praktiskt taget världen över. Någon egentlig debatt om problematiken i hela dess vidd har knappast förekommit. Försök i den riktningen har i polemisk ton tillbakavisats som reaktionära. Att ifrågasätta välfärdsstaten i dess gängse västerländska utformning anses i vida kretsar som »politiskt omöjligt».

Men är nu detta alldeles säkert? Egentligen vet vi rätt litet om hur människorna vill ha sin välfärd utformad. För många är tvivelsutan den samhälleliga socialpolitiken en livsnödvändighet. Deras inkomster är för låga för att de annars skall kunna klara av olika situationer. Andra åter utnyttjar självfallet den samhälleliga servicen, främst därför att de redan har betalat för den men också därför att skattebelastningen är så hård, att de ej anser sig ha råd att anlita privat service. Det överväldigande flertalet medborgare har överhuvudtaget föga eller ingen kännedom om den privata sjukvård t. ex. som kan erbjudas eller om möjligheterna att teckna privata försäkringar i olika sammanhang. Flertalet människor har således ringa uppfattning om vilka alternativ som skulle kunna ställas upp gentemot det nuvarande systemet. Detta i sin tur föranleder lätt många att tro, att människorna i gemen är helt nöjda med sakernas tillstånd.

Det är dock helt ofrånkomligt att problemet diskuteras ingående. Det är orimligt att tänka sig att det system

som konstruerats i vad som brukar kallas bristsamhället också skall kunna lösa överflödssamhällets problem. Man brukar räkna med en kraftig produktivitetökning under de närmaste decennierna. Om denna verkligen kommer till stånd i den omfattning som skisserats, är det uppenbart att helt nya förutsättningar skapas beträffande människornas förmåga att utan samhälleligt stöd klara av besvärligheter av olika slag. Människornas krav på större valfrihet kommer även att accentueras. Allt talar för att det överväldigande flertalet kommer att se sitt ideal i den typ av samhälle som på högerhåll kallas ägardemokratien.

Vad tycker de enskilda människorna själva? Hur tänker de sig in i framtiden? Är de — som man så ofta trott — fastlåsta vid uppfattningen, att en förändring av socialpolitiken är »politiskt omöjlig»? Frågan vällar just nu livlig debatt i England och bakgrunden är en brett upplagd opinionsundersökning, föranställd av the Institute of Economic Affairs, som redovisats i tidskriften *New Society* nr 43/63. Undersökningen har i vissa avseenden givit högst överraskande och okonventionella resultat.

Den viktigaste frågeställningen gällde tre olika alternativ av statlig politik, allt under förutsättning att inkomsterna skulle fortsätta att öka under de närmaste tjugo åren. Alternativen var: a) Staten bör ta in *mera* i skatter och avgifter för att erbjuda förbättrad och mera omfattande service åt envar. b) Staten bör ta in *mindre* i skatter och avgifter och koncentrera sin service till de verkligt behövande, medan övriga bör betala själva eller försäkra sig privat. c) Staten bör fortsätta att erbjuda service åt alla men samtidigt ge envar som så önskar möjlighet att utträda ur det allmänna systemet och på egen hand sörja för sig.

De områden av socialpolitiken — eller välfärden — som avsågs, var de i engelsk välfärdspolitik tre centrala: undervisning (som i stor utsträckning omhänderhas privat — 600 000 av 7,6 milj. engelska barn går i privata skolor), hälso- och sjukvård samt pensioner. Vad gäller hälso- och sjukvård liksom pensioner motsatte sig mera än hälften (b+c) eller i båda fallen 57 procent en statlig expansion, medan däremot en mycket knapp majoritet (a), 51 procent, önskade en statlig expansion på undervisningens område. Resultatet betraktas helt naturligt så förvånande, att man frågar sig, om de utfrågade rätt förstått de olika alternativens innebörd, men motiveringarna som gavs, visar att så förvisso varit fallet. De som önskade en statlig expansion angav som skäl i regel jämlikhetsmotiv; de som åter önskade en koncentration av de statliga insatserna menade att de sämst ställda borde gynnas av samhället och de bättre situerade betala för sig själva; de som önskade ökade möjligheter att utträda ur det allmänna systemet angav mestadels valfriheten som främsta skäl.

Hur skall då en verklig valfrihet praktiskt kunna åstadkommas? Många önskade skatterabatter för de fall, där privat i stället för samhällelig service hade utnyttjats. Detta skulle eliminera den »dubbelbetalning» som annars äger rum. Samtidigt står det klart, att detta inte löser problemen, allra minst i England, där 10 av 27 miljoner inkomsttagare inte betalar någon inkomstskatt men väl bidrar till statskassan genom indirekta skatter. I stället försökte man utröna intresset för ett system, som närmast har den amerikanske professorn Milton Friedman som upphovsman. I huvudsak går detta ut på — många varianter är självfallet tänkbara — att samhället ställer en »biljett» till den enskilde

medborgarens förfogande, vilken motsvarar den årliga maximikostnaden för samhället beträffande t. ex. ett barns undervisning i statliga läroanstalter eller den årliga statliga försäkringskostnaden ifråga om hälso- och sjukvård. Var och en har sedan att välja emellan att lösa in denna »voucher» genom att anlita den statliga servicen eller använda den privata och betala eventuell tilläggskostnad själv. Beträffande undervisningen var inte mindre än 46 procent intresserade av ett sådant system, och även när det gällde hälso- och sjukvården var intresset stort — i det senare fallet ställde sig 38 procent intresserade för förslaget. Anmärkningsvärt är också att finna, att intresset för detta alternativ starkt skar över partigränserna. Beträffande t. ex. hälso- och sjukvården fördelade sig partitillhörigheten för dem som önskade en voucher avseende huvuddelen av kostnaderna enligt följande: av labour 35 %, av de konservativa 47 %, liberalerna 39 % och av övriga 30 %.

Av utrymmesskäl har endast huvuddragen av undersökningen kunnat relateras här. Det är emellertid uppenbart att resultatet har sitt stora intresse också för svensk publik. Sannolikt skulle en opinionsundersökning i Sverige slå ut på ungefär motsvarande sätt. Detta betyder, att helt naturligt den enskilde medborgaren har ett stort intresse av ökad valfrihet, särskilt när han på allvar inser att det är hans surt förvärvade slantar det ytterst rör sig om. När man då talar om valfrihet är det självfallet inte den demagogiska klyscha som används på socialdemokratiskt håll. Nej, det gäller naturligtvis *verklig valfrihet* med ordentliga alternativ. Den engelska debatten har sitt stora intresse. Det är angeläget att en motsvarande diskussion kommer till stånd i Sverige.

Skattebesvär

Senast i mitten av augusti har flertalet svenska medborgare att — om de så önskar — besvara sig över den taxering som verkstälts av den lokala taxeringsnämnden. Detta ger anledning till diverse reflexioner. Den 15 augusti infaller vid en tidpunkt, då sannolikt det stora flertalet svenska medborgare alltjämt upplever antingen semester eller i vart fall »eftersemester». Kort sagt, vårt nordiska klimat har skapat en kanske speciell människotyp. Det är knappast någon överdrift att påstå, att AB Sverige i regel har semesterstängt från midsommar till åtminstone slutet av augusti. I vart fall ter det sig svårt för många människor att mobilisera det nödvändiga intresset för vad de uppfattar som byråkratiska spörsmål under sommarsäsongen. Och ändå är det under denna tid som de kanske mera noggrant än annars borde bevaka sina egna angelägenheter.

Till detta kommer, att vårt skattesystem omsider blivit så komplicerat, att allt fler människor t. o. m. saknar förmåga att upprätta sina egna självdeklarationer, den grund efter vilken de har att betala en stor del av sin inkomst i skatt. Erfarenheten visar, att förfarandet i de lokala taxeringsnämnderna är i hög grad godtyckligt. Mycket beror på taxeringsnämndsordförandens personliga kompetens. Han kan vara skicklig och allmänt utrustad med gott omdöme, vilket man vill hoppas är regel. Han kan å andra sidan också vara byråkratisk, alltför nitisk och t. o. m. stundom betrakta som sin uppgift att till varje pris — även på den enskilde medborgarens bekostnad — se till att så mycket som möjligt hamnar i det allmännas ficka. Kort sagt, praxis i taxeringsnämnderna är trots alla anvisningar i hög grad varierande, och i allmänhet spelar ledamö-

terna i taxeringsnämnderna en relativt undanskymd roll. Taxeringsnämndsordföranden är den av länsstyrelsen tillsatte. Han är också den som är så arvoderad, att han har reell möjlighet att tränga in i de enskilda problemen. Ledamöterna å andra sidan har uppenbarligen mycket svårt att gå emot sin ordförande; endast i synnerligen uppenbara fall av bristande om-döme från ordförandens sida torde detta förekomma.

Om nu så många människor som faktiskt är fallet tvingas att för sina deklARATIONER anlita särskilda deklARATIONSBYRÅER eller »experter», skulle man givetvis önska att motsvarande service stod till deras förfogande, då det gällde att till prövningsnämnden överklaga nämndens beslut. Så är dock icke fallet och till yttermera visso torde många människor av sommarlättja eller allmän undfallenhet gentemot myndigheterna avstå från att besvära sig. Sannolikt ger detta svenska staten liksom kommunerna ett högst oförtjänt inkomsttillskott varje år.

Vad man skulle önska är givetvis i första hand en total omläggning av hela skattesystemet, så att envar skattskyldig medborgare verkligen själv förmår att själv omhänderha sina mellanhavanden med skattemyndighe-

terna och slipper att för dessa — som det borde vara — så enkla göranden och låtanden anlita utomstående. Säkert far också många vill, i det att de uppfattar taxeringsnämndens beslut som kungsord: »De förstår det bättre än jag. Har de sagt att jag skall betala så och så mycket i skatt är det säkert riktigt, och jag har alltid varit en hederlig människa, som rättat mig efter myndigheterna.» På det sättet drabbas i synnerhet »de många och små» av det nuvarande skattesystemets orättvisor. Alltför ofta blir skillnaden i kunskap och därmed också »själv-säkerhet» inför myndigheterna avgörande. De i detta avseende bättre tillgodosedda klarar sig alltid — de andra är alltför ofta undfallande mot »myndigheternas» dekret.

Så länge vi emellertid har vårt nuvarande skattesystem måste det accepteras. Men det vore inte för mycket begärt, att man snarast vidtog åtgärder dels för att underlätta besvär över de lokala taxeringsnämndernas beslut, dels utsträckte tiden för dessa till en tidpunkt i september, då människorna i gemen verkligen har tid och möjlighet att befatta sig med dessa för den egna individen ofta så högst angelägna problem.